

Dr. Ludwig Andresen har (i »Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung« I 1937, S. 71—94) givet en Fremstilling af *Die Entwicklung des deutschen Volkstums in Schleswig in der Zeit von 1544—1721*. Afhandlingen hviler paa Forfatterens omfattende Kendskab til Slesvigs Historie i dette Tidsrum. Angaaende de behandlede faktiske Forhold vil der ikke sjælden være Enighed. At derimod Posternes Fordeling paa Kredit- og Debetsiden maa blive forskellig fra dansk og tysk Side, kan ikke undre.

Efter en Indledning om Udviklingen i Middelalderen skildres det, hvorledes Delingen i 1544 skadede Landet (d. v. s. Tyskheden), bl. a. fordi Hertugdømmerne ikke mere stod som en sluttet Enhed overfor Kongeriget. Paa den anden Side havde Delingen dog ogsaa sine gavnlige Følger, idet alle tre Hoffer var tyskprægede, ligesom ogsaa Hans den Yngres Hof i Sønderborg. Mod sin Vilje kom sidstnævnte imidlertid til at virke »redaniserende« ved sine Godskøb, hvorved han fortrængte den holstenske Adel, som allerede i Middelalderen havde erhvervet næsten alt Adelsgods paa Als og derved bragt Øen under stærk tysk Paavirkning. Denne Fremstilling rummer en Overdrivelse. Hans den Yngre udkøbte ikke blot Rantzauer, Sehesteder m. v., men ogsaa Slægterne Lund, Abildgaard, Hartvigsen, Uke og Magnussen (A. D. Jørgensen: Hist.-Afhandlinger IV 461 ff.). Flest Gaarde købte han vel af Holsteneren Hans Blome, men denne havde først for ganske nylig erhvervet disse fra deres hjemmefødte Ejere (Gammelgaard og Helvitgaard 1573 fra Sturerne, 1583 solgt til Hans den Yngre, Ballegaard og Rønhave 1589 fra Holckerne, Aaret efter solgt til Hertugen). Paa den anden Side viser de Blomeske Besiddelsers hurtige Vækst ganske vist, at en uhindret Udvikling sandsynligvis vilde have ført til Ridderskabets Erhvervelse af alt Adelsgods. Det er dog tvivlsomt, om et saadant Resultat havde været mere virkningsfuldt end den fra Hans den Yngres og hans Efterfølgeres smaa tyske Hoffer udgaaede Paavirkning. En for Als' Danskhed væsentlig bevarende Kraft laa, som Forfatteren ogsaa fremhæver, i Odense Stifts af Kongen hævdede vedvarende kirkelige Overhøjhed over Øen.

Som vigtige Faktorer i den tyske Paavirknings Historie nævnes foruden Indflydelsen fra Hof og Regering Købstadsskolen, Universitetsstudierne, det stærke tyske Element blandt Købstadspræsterne, af hvilke ifølge Forfatterens Beregning en Tredjedel i Tiden fra Reformationen til 1721 var indvandrede og næsten alle fra Tyskland. Overhovedet fremhæves og med Rette Byerne som Centrer for Udstraaling af tysk Sprog og Kultur i det 16. Aarhundrede i højere Grad end nogen Sinde før og efter, og og-

saa de nordslesvigske Købstæders Tyskhed betones stærkt. Det bemærkes dog, at »eine blutmässige Auffrischung« af den tyske Befolkningsdel i disse, som det synes, aldrig har været saa stærk, som man kunde slutte af deres folkelige og kulturelle Præg. Det — irriterende — Patronymikon, som bl. a. forekommer i Tønder Bys Navnelister »in erdrückendem Übergewicht«, vil Forfatteren paa Grund af sen-Navnets Evne til at opsuge Indvandrerens Navne, saaledes at f. Eks. Hans Wulfs Søn kommer til at hedde Hansen, ikke anerkende som Bevis for den paagældende Families sønderjydske Oprindelighed. Denne Opfattelse holder vel ogsaa Stik i mange enkelte Tilfælde, men paa den anden Side kan det næppe bestrides, at den anførte Navneskik i Almindelighed er et Kendetegn paa dansk Nationalitets oprindelige Overvægt der, hvor den optræder, hvilket fremgaar tydeligt af en Sammenligning mellem Navnelister fra Sydslesvig, hvor de tyske Navne bevaredes uforandrede, og fra Nord- og Mellemslesvig.

For Landets Vedkommende antager Forfatteren en hos den dansk-talende (»jydsktalende«) Befolkning udbredt Evne til at forstaa og ogsaa tale Nedertysk. Beviset herfor finder han i de paa Tysk affattede Tingsvidner, af hvilke han for Slogs Herreds Vedkommende i Tiden 1470—1550 ved Siden af 17 danske kan opvise 34 nedertyske. Tilstrækkeligheden af dette Bevis hævdes (S. 87) ud fra den Betragtning, at den, der har gennemarbejdet hin Tids Aktstykker og derigennem umiddelbart har oplevet deres og det slesvigske Folkelivs Aand, maa erkende, i hvilken Grad Tidens Tingsvidner har været »volkstümlich« ogsaa i Sproget. Dette Ræsonnement er ikke overbevisende. Der var tværtimod som bekendt en Kløft mellem Tidsrummets officielle og folkelige Sprog. Det tyske skriftlige Retssprog siger intet om Tingets mundtlige Forhandlingsprog og kan heller ikke bruges som Bevis for Kendskab til Tysk hos Tingforsamlingen i Almindelighed. Der kan gives talrige Eksempler paa Dokumenter — Tingsvidner fra Ærø og Als, Supplikker fra de nordligste Sogne i Slesvig m. m. — affattede paa Tysk og udstedte af Mænd, der kun kunde Dansk eller til Brug for saadanne. En væsentlig Grund til det tyske Retssprogs Ekspansionskraft har sikkert været Hensynet til de tysksprogede Appelinstanter. Derfor findes der ogsaa (Rigsark. Hansborg, Gem. Arch. XXII, 42) bevaret en Del Tingsvidner, der er oversatte til Tysk fra Originalens Dansk, og forsaavidt kan det godt siges, at Nedertysk har vundet Førerskabet »aus den Bedürfnissen des Volkes heraus«, men rigtignok mindre af egen Kraft end paa Grund af det faktiske Tryk fra oven.

En tvingende Slutning ud fra Tingsvidnets Sprog kan der kun drages angaaende Skriverens Kundskaber. Ifølge Forfatteren var denne i Tiden før c. 1550 som Regel Sognepræsten — der jo imidlertid i denne Sammenhæng langt fra kan opfattes som en Repræsentant for Befolkningen i Almindelighed — medens der i Aarhundredets anden Halvdel fandtes egentlige Retsskrivere. Med Rette karakteriseres disse som halvstuderede Folk, for det meste fra Egnen, og altsaa ikke »volksfremde Advokaten«. Men den besiddende Bondestand tilhørte Herredsskriveren paa den anden Side ikke, saaledes som Herredsfogeden. I det 17. Aarhundrede fik han i det mindste i Haderslev Amt sin Uddannelse i Amtstuen og udnævntes gennem denne (Kiel Staatsarch. A XVII, Nr. 724). Om Anvendelsen af professionelle Skrivere allerede i det 16. Aarhundrede vidner de mange (tyske) Supplikker i Original til Hans den Ældre, skrevne med samme Haandskrift, skønt Suplikanterne var højst forskellige Personer — fra Hejls mod Nord til Nordstrand mod Syd (Rigsark. Hansborg, Gem. Arch. XXXIX, 29 a, b og k). Ogsaa den Omstændighed, at Tingsvidnernes Sprogskifte indenfor samme Herred i flere Tilfælde er foregaaet under samme Herredsfoged (jvf. de i Script. Rer. Dan. VIII 1 ff. aftrykte Tingsvidner), tyder paa, at Skriveren har været Hovedmanden. Det er dog ikke Meningen hermed at benægte Sandsynligheden af, at Herredsfogeder og Sandemænd, i hvis Navn Tingsvidnet udstedtes, og af hvem det besegledes, i de Egne, hvor tysk Retssprog var trængt igennem, har kunnet forstaa Tysk, men man er hermed endnu langt fra Antagelsen af et lignende Kendskab, endsige en Evne til at tale Tysk hos Bondebefolkningen i Almindelighed.

Med Udgangspunkt i sin ovenfor anførte, til Tingsvidnernes tyske Sprog støttede Argumentation, i Reformationens fortykende Indflydelse, i Paavirkning fra Bøndernes Deltagelse i Oksehandelen — hævder Forfatteren, at det nedertyske Sprog var stærkt udbredt i By og paa Land, at det ved Aar 1600 var paa Vej til at vinde Herredømmet lige til Kongeaaen, og at det kun standsedes i sin Sejrs gang af det fremtrængende højtyske Skrift- og Kultursprog, der ikke havde samme Betingelser for at tage Kampen op med »den jydsk Mundart«, saa at der efter 1700 endogsaa indtraadte en Fremgang for Dansk i Nord- og Mellemslesvig. Samme Tankegang findes allerede hos A. Sach (Das Herzogthum Schleswig III 272 ff., 301, 314, 387 f.). Som det vil fremgaa af det ovenfor anførte, synes imidlertid de formodede Fremskridt for nedertysk Talesprog paa Landet i Tiden 1550—1650 meget tvivlsomme. Derimod er det muligt, at Aar-

hundredet efter Reformationen betegner en Kulmination for Tysk σ : Nedertysk i de nordslesvigske Byer, saa at Dansk i den efterfølgende Tid har gjort Fremskridt her. Et saadant mener Th. O. Achelis at kunne paavise for Haderslevs Vedkommende (Zeitschr. f. schlesw. holst. Gesch. LIV, 384). Grunden hertil kunde jo imidlertid søges ikke blot i det højtyske Sprogs Sejr over Nedertysk, men ogsaa i en stærk Indvandring til Byerne fra det dansktalende Opland eller fra Nørrejylland. Som Forfatteren anfører, stammede af Haderslevs Befolkning i Aarene 1639—97 ikke mindre end 49 pCt. fra selve Amtet.

Afhandlingen slutter med at paavise et historisk Grundlag for det tyske Sindelag i »den skæve Firkant«. Som to vigtige Faktorer nævnes Eftervirkningen af det gottorpske Regimente og den væsentlig af Fæstere bestaaende Bondebefolknings Afhængighed af tyske Grundejere, efter Reformationen i de fleste Tilfælde den gottorpske Hertug. Det er dog et Spørgsmaal, om der kan tillægges Fæsteforholdet, som var udbredt over det meste af Slesvig, bortset fra Marsken, nogen afgørende Betydning. Paa Als og i Sundeved fandtes en endnu talrigere, af tyske Herrer afhængig Fæsterbefolkning, uden at en lignende Virkning spores.

Givet er det, at Tysk i den omhandlede Periode havde absolut Overhaand som offentligt Sprog og Kultursprog, og at det i de nordslesvigske Købstæder havde vundet mere eller mindre Indpas som Omgangssprog for de højere Klasser, i et Omfang, som nu vanskeligt lader sig bestemme. Med Rette bemærker Dr. Andresen (S. 79) om Bypræsterne: »Diese Männer ... haben über den deutschen Volksboden hinaus¹⁾ nach Norden deutschen Kulturboden wachsen helfen«. Den tyske »Volksboden« udvidede jo nemlig ikke sit Omraade ud over det allerede i Middelalderen helt eller delvist erobrede Land mellem Sli og Ejder. Den tyske Bonde fulgte ikke Ridderen paa hans Erobringstog ind i Mellem- og Nordslesvig. Bondebefolkningen forblev uforandret, ligeledes den nedarvede Bondekultur — »in buntem Wechsel trat eine Oberschicht nach der andern über der wenig oder doch langsam veränderten Unterlage auf« (v. Hedemann-Heespen i Schleswigholsteinisches Jahrbuch 1920, S. 66). *Johanne Skovgaard.*

Efter et meget langt Mellemrum er der igen 1937 udkommet et nyt Bind af *Norvegia sacra*, udgivet af Professor Oluf Kolsrud (jvf. Hist. T. 9. R. III, 559—61). Dette — det tiende — behand-

¹ Fremhævet af mig.